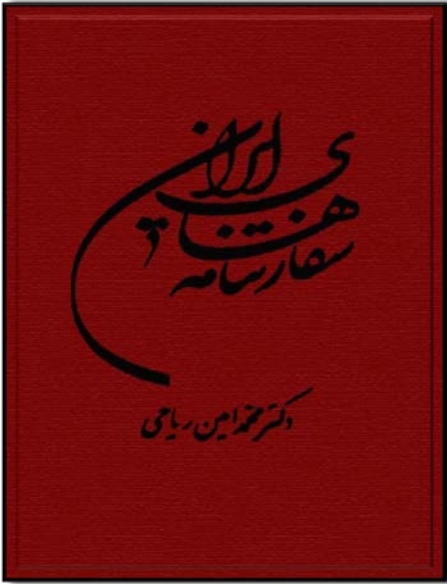

Dr. Muhammed Emin Riyahî, *Sefârethâmelehâ-yi İnan /Guzâreşhâ-yi Müsâferet ve Memuriyet-i Sefirân-ı Osmanî der İnan (İnan’da Osmanlı Elçilerinin Yolculuk ve Memuriyetleri ile İlgili Raporlar), Tahran, 1368, 4. s. 442-53.*

İsmail AKA*

Müellif, 1970’lerden önce Ankara’da İnan Kültür Müsteşarı olarak görev yaptığı gibi, Şah Rıza Pehlevî’nin son hükümetinde Kültür Bakanı olarak bulunmuş olup, eserin önsözünde de belirttiği gibi, kitap ile ilgili malzemeyi bu yıllarda Türkiye’deki kütüphane arşivlerinden derlemiştir. Eserde Safevilerin son zamanları, Şah Sultan Hüseyin devrinden başlayıp, Fethali Şah devrine kadar giden süre içinde İnan’a giden 7 Osmanlı elçisinin görev, yolculuk ve raporları ele alınmaktadır. Raporlar, devrin İnan’ının durumunu gözler önüne sermekte olup, Dürri Ahmed Efendi’nin sefaretnamesi Safevilerin son dönemindeki İnan’ın

karışık vaziyetini, Mustafa Nazif Efendi’nin sefaretnamesi; Nâdir Şah’ın kudretini, Tatar Rahmi Efendi’nin sefaretnamesi; Nâdir Şah’ın ölümünden sonra İnan’ın karışık günlerini, Sünbülzâde Vehbi Efendi’nin sefaretnamesi; Kerim Han Zend devri, Mehmed Refîî’nin sefaretnamesi; İnan ve Rus savaşları sırasında İnan’ın tutum ve yaklaşımları hakkında kaynaklarda bulunmayan bazı bilgileri bize aktarmaları bakımından büyük önem taşımaktadırlar. Eserde her raporun Farsça çevirisi de verilmiştir.

* Prof. Dr. (E), Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. ismail.aka.ege@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1919-563X.

Eserde Safevilerin son zamanları, Şah Sultan Hüseyin devrinden başlayıp, Fethali Şah devrine kadar giden süre içinde İran'a giden 7 Osmanlı elçisinin görev, yolculuk ve raporları ele alınmaktadır. Raporlar, devrin İran'ının durumunu gözler önüne sermekte olup, Dürri Ahmed Efendi'nin sefaretnamesi Safevilerin son dönemindeki İran'ın karışık vaziyetini, Mustafa Nazif Efendi'nin sefaretnamesi; Nâdir Şah'ın kudretini, Tatar Rahmi Efendi'nin sefaretnamesi; Nâdir Şah'ın ölümünden sonra İran'ın karışık günlerini, Sünbülzâde Vehbi Efendi'nin sefaretnamesi; Kerim Han Zend devri, Mehmed Refiî'nin sefaretnamesi; İran ve Rus savaşları sırasında İran'ın tutm ve yaklaşımları hakkında kaynaklarda bulunmayan bazı bilgileri bize aktarmaları bakımından büyük önem taşımaktadırlar. Eserde her raporun Farsça çevirisi de verilmiştir.

Eserin girişinde daimî elçiliklerin kurulmasından önceki elçiler ve onlarda aranan özellikler hakkında Nizamül-mülk, Reşidüddin, ve Fahr-i Müdebbir gibi müelliflere dayanılarak bilgi verilmekte, Osmanlıların da Selçukluların vârisleri olmaları ve kendilerini ayrıca Bağdat halifelerinin vârisi olarak kabul etmelerinden dolayı, eski İran geleneklerinin bu devirde de devam ettiği, ancak 18. yüzyıldan itibaren Batı devletleri ile ilişkiler yüzünden teşrifat usullerinde de değişiklikler yer almaya başladığı vurgulanır (s. 18-19).

Yazar, Osmanlı-İran münasebetlerini, Çaldıran Savaşından Nâdir Şah dönemine kadar olan düşmanlık dönemi ile Nâdir Şah ve sonrası dostluk dönemi olmak üzere iki devre olarak ele almak görüşünde olup (s. 25), eserde bu dönemlerdeki ilişkiler, elçi teatileri hakkında geniş bilgi verilip, özellikle Kasr-ı Şirin anlaşmasının önemi üzerinde durulur (s. 43). Zîra bu anlaşma ile yaklaşık 90 yıl, II. Şah Abbas, Şah Süleyman ve Şah Sultan Hüseyin devirlerinde iki devlet arasında sulh dönemi yaşandığı, sınırların korunduğu, İstanbul ile İsfahan arasında elçilerin gidip-geldiği ifade edilir. Bu dönem içinde 10 İran elçisi İstanbul'u, 7 Osmanlı elçisi ise İsfahan'ı ziyaret etmişlerdir.

Safevî Devleti'nin Çöküşü başlığını taşıyan 1. kısımda (s. 49 v. dv.), devletin durumu hakkında bilgi verilip, Afgan istilâsından söz edilerek, İran'ın bu karışık durumundan yararlanmak amacı ile durumu daha yakından görmek üzere Dürrî Ahmed Efendi'nin İran'a gönderildiği kaydedilir. Dürrî, Şah Sultan Hüseyin ve İhtimadüddeve'ye verilmek üzere 2 mektup ile yola çıkıp (1132 Şevval/Ağustos 1720), Bağdat yolu ile Tahran'da Şah'ın huzuruna çıkıp, 15 ay sonra İstanbul'a dönmüştür (s. 52). O dönerken Şah Hüseyin tarafından kendisine Osmanlı sultanı III. Ahmed ve Vezir Damad İbrahim Paşa'ya hitaben 2 mektup verilmiştir. Burada sefaretnamenin iki devletin ilişkileri bakımından önemli bir belge olduğu vurgulanıp, değerlendirildikten sonra, metnini Farsça çevirisi verilir (s. 67-98). (Bu sefaretnâme için ayrıca bk. F. R. Unat, Osmanlı Sefirleri, s. 59).

Nâdir Şah'ın Huzurunda başlığını taşıyan 2. Kısımda Tanburî Arutin'in 1150/51 (1737/38) yıllarında gerçekleştirdiği yolculuğu, *Tahmasb Kulu Han'ın Tarihi* adı altında verilir. Burada Türkçe, Ermeni alfabesi ile yazılan eser hakkında bilgi verildikten sonra (s. 101 v. dv.), metnin Farsça çevirisi nakledilir (s. 116-162). (Bilindiği gibi bu eser Esat Uras tarafından TTK.'nda basılmıştır).

Nâdir Şah'ın Huzurunda Barış başlığı altındaki 3. kısımda Mustafa Nazif Efendi'nin 1159 (1748) yılındaki elçiliği ele alınır. Burada önce o yıllardaki siyasi durum hakkında bilgi verilip (s. 165 v. dv.), Nâdir Şah'ın Sultan Mahmud'a mektupları, barış akidnâmesi, ve daha bazı belgelerin metni verilip, elçilik raporunun Farsça tercümesine geçilir (s. 179-194). Yazar bu arada elçilik raporunun Nâdir Şah'ın özellikleri ve onunla ilgili bilgiler bakımından da önemli olduğunu belirtir (s. 174). (Ayrıca bk. Unat, s. 84).

Nâdir Şah'ın Sonu başlığı altındaki 4. kısımda (s. 197 v. dv.), Tatar Rahmi Efendi'nin memuriyeti ile ilgili sefaretnâmesi ele alınır. Sivas valisi Kesriyeli Ahmed Paşa'nın memuriyeti ile ilgili sefaretnâme onun maiyetinde bulunan Rahmi Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Elçilik heyeti 28 Ocak 1747 tarihinde İstanbul'dan yola çıkıp, Bağdat üzerinden İran'a varmış, ancak kısa süre sonra Nâdir Şah'ın öldürüldüğü haberini almışlardı. Eserde bu sırada İran'daki olaylar ve durum hakkında geniş bilgi verildiği gibi, Bağdat yöresindeki olaylara da temas edilip raporun Farsça çevirisi nakledilir (s. 205-242). (Ayrıca bk. Unat, s. 86).

5. kısımda **Şiraz Sarayı'nda** başlığı altında Sünbülzâde Vehbi Efendi'nin 1189 (1775) yılındaki elçiliği incelenir (s. 242 v. dv.). Burada Nâdir Şah'ın ölümünden sonra özellikle Zendler devri ve Irak'taki olaylar hakkında bilgi verilip, sefaretnâmenin bu devirde iki devlet ilişkileri hakkında verdiği bilgiler bakımından önemli olduğu ifade edilip, Farsça çevirisi verilir (s. 253-263). (Ayrıca bk. Unat, s. 134).

6. kısım, **İran, Osmanlı Devleti ve Fransa Arasında 3'lü İttifak** başlığını taşımakta olup (s. 267 v. dv.), Mehmed Refiî Efendi'nin Osmanlı Sadrazamına verdiği 1222/23 (1807/8) yıllarına ait rapordur. Bu tarihlerde Rusların Kafkasya'nın güneyine inmeleri İran'ı olduğu kadar Osmanlı Devletini de endişelendiriyordu. Bu durumu gören Napolyon, 3 devlet arasında ittifak teklifinde bulunmuş ve Osmanlı Devletinden İran'a bir elçi gönderilmesini istemişti. Napolyon'un ittifak teklifi İran ve Osmanlı Devleti tarafından olumlu karşılanmış olup, Mehmed Refiî Efendi, elçi olarak İran'a gönderilmiştir. M. Riyahî bu kısımda önce siyasi olaylar, Napolyon'un faaliyetleri, Osmanlı-İran ve Osmanlı-Fransa münasebetleri hakkında geniş bilgi verip, ardından 15 maddelik raporun Farsça çevirisini nakleder (s. 291-325). (Ayrıca bk. Unat, s. 203).

7. kısımda önce Esad Efendi'nin 1241 (1825) tarihli Türkmençay Anlaşması öncesi durum ile ilgili raporu hakkında bilgi verilir (s. 329 v. dv.). Raporda

Osmanlı Devleti ile İran arasındaki başta Irak ve Bağdat olmak üzere sınır meseleleri, İranlı tüccar ve hacıların karşılaştıkları çeşitli güçlükler ile İran'ın Rusya ile olan ilişkileri üzerinde durulup, ardından raporun Farsça çevirisi verilir (s. 341-358).

Ekler kısmında (s. 359 v. dv.), Şah Tahmasb'ın öldürülmesi, Hasanali Han, Abdülbaki Han, Mustafa Han, Nâdir Şah'ın Tophanesi, Nâdir Şah'ın kesin ölüm tarihi gibi konularda kaynaklara dayanarak yeni bilgiler verilmektedir.

Eserin sonunda, eserde adı geçen devrin şahsiyetlerinden bazılarının resimleri, dizin ve kaynaklar yer almaktadır.

Yasincizâde Seyyid Abdülvahhab Efendi'nin 1226 h. (1811) yılına ait İran sefaretnâmesi (bunun için bk. Unat, s. 206) görülmemiş olmakla birlikte eser, Osmanlı-İran ilişkileri açısından önemli bilgiler vermekte olup, bu alanda önemli katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazarlar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- 📖 Unat, F. R. (1968). Osmanlı Sefirleri ve Seferatnameleri. Ankara: TTK.
- 📖 Arutin, T. (1942). Tahmas Kulu Han'ın Tevarihî. Esat Uras (Çev.). Ankara: TTK.